

HORTOBÁGYI TERMELŐK HELYZETE AZ ÁTRENDEZŐDŐ ELLÁTÁSI LÁNCOKBAN**EXAMINATION OF FARMERS OF HORTOBÁGY IN THE CHANGING SUPPLY CHAIN ENVIRONMENT***Dogi Ilona*Debreceni Egyetem, Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar
Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnöki szak IV. évfolyam**ÖSSZEFOGLALÓ**

Kutatásom célja az átrendeződő élelmiszerellátási-láncok hatásának vizsgálata volt, a hortobágyi termelők körében. Azért választottam Hortobágyot kutatásom helyszínének, mert felkeltette az érdeklődésemet, hogy egy olyan településen, - amely turisztikailag az egyik legismertebb az országban, és ahol a gazdálkodóknak „termék-reklámot” a világörökségi cím biztosíthatna-, hogyan boldogulnak a termelők, milyen piacokra tudják vinni termékeiket? Hortobágynak sajátos természeti adottságai révén, korlátozottak a lehetőségei a gazdasági dimenzió mentén, ezért különösen fontos szerepet kap, miként talál piacot a Nemzeti Park területén fellelhető árukra és szolgáltatásokra.

A termelők értékesítési helyzetének elemzésére primer kutatást végeztem, amely magába foglalt egy kérdőíves felmérést, több mélyinterjút és egy lakossági-fórumot. Vizsgálatom részét képezi az Agrárgazdasági Kutató Intézet Élelmiszerlánc Elemzési Osztálya által végzett felmérésnek, amely a fogyasztói és termelői piacok jelentőségét és lehetőségeit vizsgálja a hazai élelmiszer-ellátási láncban. Az eredmények kiértékelése után konzulensem segítségével, „Párbeszéd Helyi termékekről, Helyiekkel” címmel fórumot szerveztünk, amelyen a hortobágyi lakosokat próbáltunk megszólítani és egyben visszacsatolást kapni a kutatás eredményeivel kapcsolatosan.

Munkám során legnagyobb problémának a közös érdek, a közös gondolkodás hiányát találtam. A termelők úgy érzik nincs párbeszédre lehetőség az állami szervekkel, emellett a Nemzeti Park jelenlétét is hátrányként élik meg.

Kulcsszavak: Hortobágy, élelmiszerellátási-lánc, Nemzeti Park, értékesítés

ABSTRACT

The aim of my research was to examine the effect of restructuring food supply chains on farmers in Hortobágy. The reason for choosing Hortobágy settlement (LAU2) as a research area was, that I had an interest on how farmers operate in a region which is well-known from its tourism, and where World Heritage title provides a good brand for marketing. The question was what kind of markets farmers find for their products? Unique natural features of Hortobágy create limited possibility along the economic dimension, therefore it is particularly important how to find markets for the goods and services produced in the National Park region.

To analyze the situation of farmers, primary research – including questionnaire survey, in-depth interviews and a public-forum – was carried out. This questionnaire was part of the survey prepared by the Food Chain Analysis Division of the Agricultural Economics Research Institute. This survey examines the importance and possibilities of consumer and producer markets in the domestic food supply chain. After evaluation of the results, a Forum with the title "Dialogue on local products with local people" was organized with the help of my tutor. On the Forum residents of Hortobágy could get feedback from the research and their opinion was asked.

Outcome of the work was that the biggest problem is the lack of common interest and common thinking. Producers feel, there is not any opportunity for dialogue with public institutes, and they perceive the presence of the National Park as disadvantage.

Keywords: Hortobágy, food supply chain, National Park, marketing

BEVEZETÉS

Magyarországon a rendszerváltás után bekövetkezett változások hatásai napjainkban is érezhetők. Ezek közé tartozik például, hogy a különféle import áruk kiszorítják a hazai termékeket a polcokról, a globális gazdasági tér szereplői a profit növelése érdekében gyárakat vásárolnak fel és szüntetnek meg és egyre nagyobb méreteket kell elérni minden területen a nyereségesség érdekében.

A mezőgazdasági importunk 2000 és 2006 között közel két és félszeresére, az élelmiszeripari behozatalunk pedig több mint kétszeresére nőtt (KÜRTI et al., 2007), holott a magyar népesség száma az elmúlt 10 évben egyre csökkent. Magyarországon adott közel 6 millió hektár mezőgazdasági terület, melynek szakszerű felhasználása révén élelmiszeriparunk akár önellátó is lehetne. Ehelyett ma ott tartunk, hogy már az alapvető feltételek is hiányoznak ahhoz, hogy egy multifunkcionális, fenntartható mezőgazdaság valamint egy arra épülő erős vidéki gazdaság létrejöhessen.

Hazánkban jelenleg nincs presztízse a mezőgazdaságnak, ennek következtében a vidéki területekre jellemző a fiatal népesség elvándorlása, a gazdálkodással foglalkozók számának csökkenése. Egyre kevesebb az utánpótlás és a kellően képzett munkaerő is. Mindezek mellett súlyos gondot jelent a termelők koncentrálatlansága is, amely kiszolgáltatottságot eredményez az élelmiszer-ellátási láncok más szereplőivel szemben. Azokkal a problémákkal, amelyek az élelmiszer-ellátás rendszerében adódnak az Európai Unió Bizottsága is foglalkozik és a problémák megoldását az élelmiszer-ellátási lánc szereplői közötti fenntartható és piaci alapú kapcsolatok elősegítésében látja.

Eközben világszerte a fenntarthatóság kérdésével párhuzamosan egyre több figyelmet fordítanak a lokális gazdasági terek létrehozására.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatásom során szakirodalmak tanulmányozása, feldolgozása mellett, primer kutatást is végeztem. A primer kutatásom része volt egy kérdőíves felmérés, több mélyinterjú és egy lakossági fórum lebonyolítása Hortobágy településen.

A kérdőíves vizsgálatom részét képezi az Agrárgazdasági Kutató Intézet Élelmiszerlánc Elemzési Osztálya által készített felmérésnek, mely a fogyasztói és termelői piacok jelentőségét és lehetőségeit vizsgálja a hazai élelmiszer-ellátási láncban. Saját vizsgálatom csak egy településre tér ki és a KSH által rendelkezésre bocsátott adatbázis alapján térképezi fel a termelőket. A két munka így összekapcsolódik és segítheti egymást.

A hortobágyi programok közül több rendezvényen is részt vettem, amelyek lehetőséget adtak személyes beszélgetésekre előadókkal, piaci szereplőkkel.

Mélyinterjút készítettem Gyulai Ivánnal, aki az Ökológiai Intézet A Fenntartható Fejlődésért Alapítvány igazgatója, illetve Hortobágy polgármesterével, Vincze Andrásnéval, és több helyi termelővel is.

A kutatás eredményeiről szerettem volna a helyiek véleményét is meghallgatni, így konzulensem segítségével egy fórumot is szerveztünk „Párbeszéd Helyi termékekről, Helyiekkel” címmel, amelyen helyi lakosokat próbáltunk megszólítani és egyben visszacsatolást kapni a kutatás eredményeivel kapcsolatosan.

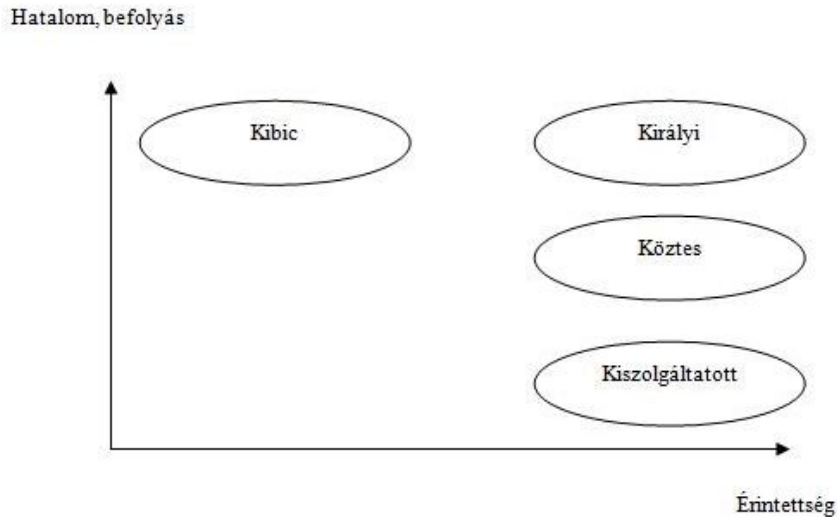
EREDMÉNYEK

A vizsgálat helyszínének megismerése és az érintettek azonosítása

Ahhoz, hogy kutatásomhoz minél átfogóbb és teljesebb képet kapjak, összegyűjtöttem a lehető legtöbb írásos dokumentumot, történeti, társadalmi, földrajzi leírást az adott területről. Ezután az adott térség aktuális híreit gyűjtöttem össze, amelyek képet formáltak arról, hogy a

társági szereplők között milyen kapcsolat van. Ezt követően Szent István Egyetem Környezeti Társadalomkutatók csoportja által, a természet adta javak és szolgáltatások nem pénzügyi értékelésére kifejlesztett módszer (KELEMEN-BELA-PATAKI, 2010) alkalmazva, felrajzoltam azt az ábrát, amely segítségével könnyebben megérthető az a hatalmi-rendszer a szereplők között, amely Hortobágy különleges helyzetéből adódik.

Az érintett-erőtér (1. ábra) megrajzolásának segítségével meghatároztam, hogy az egyes szereplők mekkora befolyással bírnak és mennyire érintettek az adott vizsgálat szempontjából.

1. ábra: **Érintett-erőtér**

Forrás: Forrás: KELEMEN et al, 2010 alapján saját készítés

A nemzeti park által érintett terület lévén fenn áll az a helyzet, amelyet a Környezeti Társadalomkutatók csoportjában zajló munkák is ismertetnek. A Kibic pozícióban a külső döntéshozatali szervek vannak (pl.: állam), akik jelentősen befolyásolni tudják a természet adta javak és szolgáltatások használatát. A helyben jelentkező hatások azonban nem érintik őket.

A gazdálkodókat, helyi erőforrás használóit (a hortobágyi termelőket, a Hortobágyi Lúdtenyésztő Zrt.-t és a Hortobágyi Nádgazdaság Kft.-t) találjuk a Kiszolgáltató helyzetben, mert a természet által nyújtott szolgáltatások használatához kapcsolódó döntések nagyban érintik őket, befolyásolják tevékenységüket és megélhetésüket. Ezzel szemben a tájhasználati döntésekre általában kevés ráhatásuk van, vagy nincs is.

A Királyi helyzetben a HNP Igazgatósága található, amely ráhatással van a tájhasználati döntésekre, és a döntések eredménye így pozitívan érinti.

A Köztes pozícióba az állami tulajdonú gazdaságokat sorolom (Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft, Hortobágyi Halgazdaság Zrt.), akik helyi szervek és a termelőknél nagyobb befolyással bírnak, de a tájhasználati döntésekbe nem nagyon van beleszólásuk.

Az értékelni kívánt terület és az érintettek megismerése után az alábbi megállapításokat emelném ki, amelyek a gazdálkodást befolyásolják:

Hazánk egyik leggazdagabb biodiverzitású térsége a Hortobágy, amely kiválóan alkalmas ökoturisztikai szolgáltatások fejlesztésére. Ám ezek az adottságok nincsenek kihasználva a lakosság teljes körében. Nagy teher a helyi gazdálkodók számára, hogy összhangot kell teremteni-

ük az egyedülálló természeti értékek megőrzése, és a létfenntartáshoz szükséges gazdálkodás között.

A településnek sajátos szerkezete van, Hortobágyhoz tartozik hét településrész, ahol a lakosság több mint 1/3-a él. Nagy terhet jelent Hortobágy számára ezen külterületek szociális elmaradottsága, amely leginkább a nagy távolságokból, a tömegközlekedés hiányából, és az alul képzettségéből ered. Ezeken a külterületi részeken nagyrészt többszörösen hátrányos helyzetű, mély szegénységben élő családok laknak, akiknek helyzetüknél fogva lehetőséget adna a mezőgazdaság, de a legtöbb föld állami tulajdonban van.

A termelő egységek száma a rendszerváltást követően jelentősen csökkent. A térségre elsősorban a nagy-tömegű alapanyag-termelés a jellemző. A feldolgozó kapacitások elégtelenek, az értékesítési lehetőségek szűkösek, a helyi kereslet szintje pedig alacsony.

A szereplők kapcsolata egymás között nem teljes körű. Befolyásukról és érintettségükről elmondható, hogy egyes szereplők pozíciója sokkal előnyösebb más szereplőkkel szemben, a termelők vannak a legkiszolgáltatottabb helyzetben.

A termelői/kereskedői kérdőívek kiértékelése, vizsgálatok a hortobágyi termelők értékesítési helyzetéről

A kérdőíves felmérésem fő célja a hortobágyi termelők által alkalmazott értékesítési csatornák felkutatása, az értékesítést elősegítő eszközök alkalmazásának statisztikai felmérése volt. A kutatásom célcsoportjába tartozó 20 szereplőtől (mezőgazdasági termelők) 11 kérdőívet sikerült összegyűjtenem.

A Termelői/Kereskedői kérdőív teljes tartalma elérhető az Agrárgazdasági Kutatóintézet honlapján. Az elemzésemhez a teljes kérdőívnek csak bizonyos pontjait használtam.

Az 1. táblázatban jól látható, hogy a válaszadók többsége integrátoron keresztül értékesít, ennek főbb oka, hogy kis földterületen gazdálkodnak és kis termésmennyiséget nem vesznek át tőlük a felvásárlók. Az integrátor segítségével, már ők is be tudnak lépni a piacra. Figyelemreméltó adat az is, hogy jelentős a közvetlen értékesítés aránya, négy termelő használja ezt az csatornát, ebből kettő csak így értékesít. Viszont nem jelennek meg hortobágyi termelők termékei a közvetítésben, a különböző üzletláncok polcain.

1. táblázat: Az értékesítési csatornák megoszlása

Értékesítési csatornák	Gazdálkodók száma (fő)
Integrátor	4
Közvetlen fogyasztói	2
Feldolgozó	1
Felvásárló/Nagykereskedő	1
Felv./Nagyker./Közvetlen fogy.	1
Felv./Nagyker./TÉSZ/TCS/Közvetlen fogy.	1
Nem értékesített	1

Forrás: saját szerkesztés

A 2. táblázat arra ad választ, hogy milyen értékesítést elősegítő eszközöket alkalmaznak vagy alkalmaztak már a termelők és milyen rendezvényeken jelennek meg termékeikkel. A téma nagyon érdekes volt számomra, mivel a Hídi vásáron nem találkoztam ezekkel a szereplőkkel és kíváncsi voltam, hogy részt vesznek-e máshol ilyen jellegű eseményeken?

2. táblázat: **Értékesítést elősegítő eszközök megoszlása**

Értékesítést elősegítő eszközök	Gazdálkodók száma (fő)
Internetes hirdetés/Újsághirdetés	2
Internetes hirdetés/Újsághirdetés/Kitablázás	1
Egyéb	1

Forrás: saját szerkesztés

A gazdák többsége (7 fő) nem alkalmaz értékesítést ösztönző eszközöket és a válaszadók egyike sem jelenik meg olyan rendezvényeken, ahol terméküket árulhatnák, pedig Hortobágyon több mint 10 rendezvényt is lebonyolítanak egy évben. Ez abból adódik, hogy az integrátor, a felvásárló vagy a feldolgozó elvégzi helyettük ezt. Éppen ezért a közvetlen értékesítők körében általános ezen eszközök használata, mert helyettük senki nem szerez piacot.

Összegzésként elmondható a kérdőívek kiértékelése során született eredmények alapján, hogy a gazdálkodók életében nagyon jelentős a biogazdálkodás és az integrátor szerepe. Az értékesítés szempontjából pedig hátrányként jelentkezik, hogy kevés értékesítési csatornát használnak, az alkalmazott értékesítést ösztönző eszközök száma alacsony és nem élnek a turizmus adta lehetőségekkel.

Párbeszéd Helyi termékekről Helyiekkel

A primer kutatásom részeként konzulensem segítségével Hortobágyon egy fórumot is szerveztünk, amely 2011. szeptember 2-án került megrendezésre Hortobágyon a Titi Éva Faluházban „Párbeszéd Helyi termékekről Helyiekkel” címmel.

A fórum ötlete onnan eredt, hogy az addig végzett kutatásaim során számos kérdés fogalmazódott meg bennem pl., hogy miért nem jelennek meg a helyi mezőgazdasági termékek - pl.: méz, lekvár, sajt - a hortobágyi, helyi vásárokon? Kíváncsi voltam arra is, hogy vizsgálatom célszereplőinek, a termelőknek milyen gondolataik vannak a helyi gazdaság megerősítéséről, és a kutatásom eredményeiről mi a véleményük.

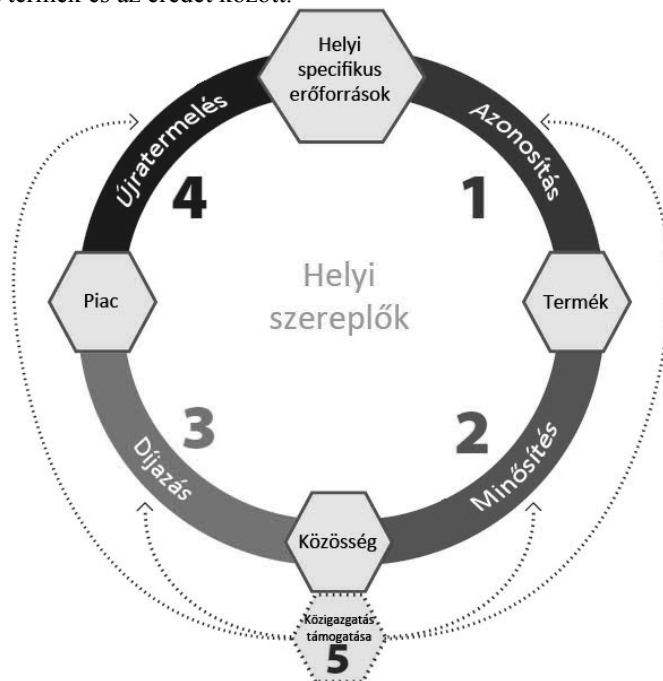
A fórumon tapasztaltak alapján az alábbi következtetéseket sikerült megfogalmaznom: rengeteg a kihasználatlan ötlet; hiányzik a közös érdek, a közös gondolkodás; a termelők úgy érzik nincs párbeszéd a helyiek és az állami szervek között; jelentős lehet az integrátori szerep a helyi gazdaság fejlesztésében, mert az integrátor tud szervezni, irányíthatja a termelőket; a termelők a Nemzeti Park jelenlétét, hátrányként élik meg.

Eredethez kötött minőség rendszere

Kérdés, hogy azokra a tulajdonságokra (nemzeti park, világörökség), amelyekre más társadalmak alapozni tudnak, Hortobágy miért nem képes építeni, miért éli meg hátrányként? A helyi termelők, Hortobágy adottságai révén –szikes talaj, műtrágya, növényvédő szerek használatának tilalma, korlátozása - nem versenyezhetnek az iparszerű mezőgazdasági termelést folytatókkal. Ezért nyilvánvaló, hogy egy specifikus vonalon kell elindulnia a településnek, kihasználva azokat a helyi erőforrásokat, amelyeket jelenleg hátránynak azonosít. A helyi gazdaság fejlesztése fontos Hortobágy számára, mert egy jól működő rendszerbe helyezve a rövid ellátási láncok jó lehetőségeket rejthetnek. Egy részben közvetlen értékesítésre épülő, helyi gazdaságfejlesztési program mindenképpen új megközelítést igényel, melyben nagy segítség lehet a FAO 2010-es tanulmányában megjelenő „Eredethez kötött minőség rendszerének fenntarthatósági köre” melyet a 2. ábra szemléltet.

A modell a helyi specifikus erőforrásokra alapoz. Az első lépés ezeknek a helyi erőforrásoknak a beazonosítása. Hortobágy nagyon gazdag specifikus helyi termékekben, a kézműves ter-

mékeken túl nagy lehetőségek rejlenek a mezőgazdasági eredetű minőségi termékekben is. A termékek minősítésében fontos szerepet játszik a márkajelzés, ez a második lépés, amely kapcsolatot teremt a termék és az eredet között.

2. ábra: **Eredethez kötött minőség és ezen rendszer fenntarthatósági köre**

Forrás: VANDECANDELAERE, E. et al, 2010

Hortobágyon ez a minősítés már megtörtént, létrehozták a Nemzeti Park Termék Védjegyet. A folyamatára következő eleme a közösség, ebben a település sajnos gyengének bizonyul, hiányzik a párbeszéd a helyi szereplők között. A harmadik lépés a díjazás. Ez azt jelenti, hogy a piacnak értékelni kell a terméket. Fedezni kell a költségeket, a menedzsmenthez egy jól kidolgozott struktúra kell. Azt is biztosítani kell azt, hogy egyes esetekben, ha a piac nem fizeti meg a hozzáadott értékeket (pl. közjavak), akkor az intézményi oldalról esetlegesen kompenzáló támogatás álljon rendelkezésre. A következő állomás a piac, amelyet az újratermelés folyamata követ. Az újratermelésben megjelenik az, hogy a fenntarthatósághoz már egy területi stratégia is szükséges (ez esetünkben is lehet maga a LEADER program), és a haszon korrekt elosztása a lánc szereplői között. A közigazgatásnak (5. lépés) fontos szerepe van az egész folyamatra, mert ennek a modellnek a megvalósulásához biztosítani kell a megfelelő intézményi és törvényi kereteket.

Hortobágyon a Nemzeti Park értékeire, szolgáltatásaira, termékeire és a Világörökségi címre alapozva nagyon jól fel lehetne építeni ezt a rendszert.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A Nemzeti Park részeként a település nagy turisztikai vonzerővel bír. A természetvédelmi terület jelenléte egyben meghatározza a gazdálkodás módját. A térség számára jelentősek lehetnek a bio-, valamint a lokális gazdálkodásból származó előnyök. Probléma azonban, hogy nagyon erős a mezőgazdaság és a természetvédelem érdekellentéte.

A szereplők kapcsolata egymás között nem teljes körű. Befolyásukról és érintettségükről elmondható, hogy egyes szereplők pozíciója sokkal előnyösebb más szereplőkkel szemben, a termelők vannak a legkiszolgáltatottabb helyzetben.

Jelentős a Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft. integrátori szerepe, ahova nyersanyagot értékesítenek, így alacsony a tevékenységük jövedelmezősége és egyben kevés értékesítési csatornát használnak. Az alkalmazott értékesítést ösztönző eszközök száma alacsony. Rendezvényeken való megjelenés egyáltalán nem jellemző.

Hortobágyinak számos olyan sajátossága (hét település rész tartozik hozzá, amelyek 5-15 km-es távolságban vannak; a legközelebbi település 25 km-re van tőle; a termékek feldolgozása 30-40 km-en belül nem biztosított) van, amelyből adódóan érdemes lenne valamilyen szinten az önellátását megteremteni, ezért arra a következtetésre jutottam, hogy ebből a szempontból is célszerű lenne a helyi gazdaságot erősíteni. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a közös érdek magasabb szintre kerül, mint az egyének érdeke.

Megállapítható, hogy a településnek szüksége lenne egy olyan beavatkozásra, átfogó programra, amely lehetővé tenné a település egyedi, sajátos helyzetéből adódó kiemelt kezelését, összeegyeztetné a természetvédelem és a mezőgazdaság érdekeit, miközben párbeszédet teremtené a helyi szereplők között, irányítaná a termelők értékesítését, ezzel enyhítené kiszolgáltatott helyzetüket. Ez a beavatkozás megteremthetne egy eredethez kötött minőség rendszert és ennek fenntarthatóságát a HNP területén, magába ölelve Hortobágy települését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- (1) Dogi I. (2011): Ellátási lánc – Esettanulmány hortobágyi termelők körében. Szakdolgozat, DE AMTC GVK, Debrecen. (2) Kelemen E. – Bela Gy. – Pataki Gy. (2010): Módszertani útmutató a természet adta javak és szolgáltatások nem pénzbeli értékeléséhez. ESSRG Füzetek, 2. szám, SZIE KTI Környezetgazdaságtani Tanszék, Környezeti Társadalomkutatók Csoport, Gödöllő. 9-17. p. (3) Kürti A. - Stauder M. – Wagner H. – Kürthy Gy. (2007): A magyar élelmiszer-gazdasági import növekedésének okai. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest. (4) Vandecandelaere, E. - Arfini, F. - Belletti, G. - Marescotti, A. (2010): Linking People, places and products. FAO, Rome. 2-8. p.

